

mas Nagel *Justice, Justice, Shalt Thou Pursue: The Rigorous Compassion of John Rawls* / New Republic, Vol. 221. – P. 36.

⁶Gediminas Vitkus *Realistinė tarptautinių santykių teorija ir Barry Buzano nedalomo saugumo koncepcija* // Barry Buzanas *Žmonės, valstybės ir baimė*. – Vilnius: Eugrimas, 1997. – P. 10.

⁷Ibid. – P. 14.

⁸Immanuel Kant *Politiniai traktatai*. – Vilnius: Aidai, 1996. – P. 120.

⁹Stebina tai, kad Rawlsas nepateikia jokio išsamesnio požiūrio į šį dalyką pagrindimo.

ALVYDAS JOKUBAITIS

LIETUVIAI IR ŽYDAI – BE ATMINTIES NĖRA ATEITIES

Nuo pačios krikščionybės aušros, kai kai kurie (Origenas) ankstyvieji Bažnyčios mąstytojai apkaltino žydus, turbūt tiksliau reikėtų sakyti judėjus dėl Jėzaus Kristaus nukryžiovimo, šiai tautai teko vilkti kolektyvinės kaltės ir atsakomybės našta. Žydai, nepripažinę, nenusilenkę ir užsispyrusiai oponavę krikščionybei net dvidešimt amžių, beveik tiek pat laiko buvo užsitraukę pastarosios nemalonę. „Krikščionių ir žydų santykių istorija kupina kančių“, – pripažino popiežius Jonas Paulius II. Jas apvainikavo XX a. vidurio kančių kančia – holokaustas arba hebrajiškai Šoa. 1998 m. paskelbtas Apaštalo Sosto dokumentas *Mes atsimename: Šoa apmąstymas* paragino visus krikščionis adekvačiai suvokti šią neregėtą katastrofą, kurios, minėto dokumento žodžiais tariant, „neįmanoma visiškai įvertinti vien įprastiniais istorinių tyrimų kriterijais. Jis reikalauja „moralinės ir religinės atminties“ ir skatina – ypač krikščionis – labai rimtai apmąstyti jį sukėlusias priežastis“.

Nepaneigiama, kad Šoa tapo krikščioniškosios pasaulio dalies istorijos faktu ir pačioje antrojo žydų ir krikščionių santykių tūkstantmečio pabaigoje privertė Romos Katalikų Bažnyčią iškelti klausimą: koks yra

santykis tarp nacistinio genocido ir tūkstantmetės žydų uždimo tradicijos, kiek Naujojo Testamento interpretacijos apie žydų tautos „kalnę“ ir to sąlygotas antisemitizmas bei visuotinė diskriminacija gali būti siejamos su šios tautos genocido totalumu nacių okupuotose ar kontroliuotose šalyse. Nors Šventasis Sostas minėtame dokumente ir vengė perdėm preciziško postulavimo ir ieškojo sau palankesnių formuluočių („Šoa buvo visiškai modernaus neopagoniškojo režimo darbas. Jam būdingo antisemitizmo šaknys yra už krikščionybės, ir jis, kad pasiektų savo tikslus, nesvyrudamas stojo prieš Bažnyčią bei ėmė persekioti jos narius“), vis tik iškėlė keletą esminių klausimų: ar nacių vykdyto žydų persekiojimo nepalengvino antijudaistiniai prietariai krikščionių protuose ir širdyse? Ar antijudaistiniai jausmai nepadarė krikščionių ne tokių jautrių ar net abejingų persekiojimams, kurių prieš žydus ėmėsi valdžią pasiekęs nacionalsocializmas? Ar krikščionys suteikė visą galimą pagalbą persekiojamiems žydams? Į pastarąjį *Mes atsimeiname: Šoa apmąstymas* pateikia ir atsakymą: „Daugelis suteikė, tačiau kiti ne“.

O kokia tuomet buvo Lietuvos Katalikų Bažnyčios vieta? Neseniai gavome šiuolaikinį atsakymą. Likus savaitei ligi 2000-ųjų Velykų, Lietuvos Katalikų Bažnyčia visos krikščioniškosios visuomenės vardu atsiprašė prieš Dievą už praeityje padarytas katalikų klaidas, įskaitant abejingumą žydų naikinimui Antrojo pasaulinio karo metais. „Apgailime, kad dalis Bažnyčios vaikų Antrojo pasaulinio karo metais stokojo meilės persekiojamiems žydams, neišnaudojo visų įmanomų būdų jiems ginti, o ypač, kad stokojo ryžto paveikti tuos, kurie talkino naciams“, – buvo pabrėžta Lietuvos vyskupų laiške.

Pažadinti atmintį ir suvokti praeities klaidas padėjo 1998 m. spalį įvykusioje konferencijoje *Katalikų Bažnyčia ir lietuvių–žydų santykiai* perskaityti pranešimai, kurių pagrindu buvo parengtas straipsnių rinkinys.* Pasiryžimas plačiau atsiverti šiai nepaprastai komplikuotai problemai akivaizdžiai buvo įkvėptas *Mes atsimeiname: Šoa apmąstymas* dvasios – tai įžanginiame žodyje nurodė ir dr. vyskupas Jonas Boruta.

Konferencija *Katalikų Bažnyčia ir lietuvių–žydų santykiai* reikšminga tuo, kad platesnei visuomenei suaktualina adekvataus atsakymo paieškas į klausimą, kodėl lietuvių tauta ir Lietuva turi tiek daug problemų, kylančių iš holokausto fakto, jei genocide dalyvavo tik saujelė lietuvių, kai tuo tarpu tūkstančiai (kai kada kalbama ir apie dešimtis

**Katalikų Bažnyčia ir lietuvių–žydų santykiai* // Lietuvių katalikų mokslo akademija: Metraštis XIV. – V.: Katalikų akademijos leidykla, 1999. – 329 p.

tūkstančių) gelbėjo žydus? Po dokumento *Mes atsimeiname: Šoa apmąstymas*, pasirodymo susidarė palankios sąlygos pakeisti standartinę schemą, pasak kurios lietuviai su žydais visą laiką sugyvenę gerai, o antisemitizmas buvęs silpnas, pirmiausia buitinis (Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas šių metų pradžioje Stokholme holokaustui skirtoje konferencijoje visus nustebino, pareiškęs, jog prieš karą Lietuvos žydai buvo laimingiausi pasaulyje žydai), pagal kurią komunistai, o po to ir nacistai supjudė tautas, todėl vokiečių hitlerininkams naikinant Lietuvos žydus prie to prisidėjusi ir saujelė vietinių žudikų, tuo pat metu daugybei lietuvių valstiečių, inteligentų, dvasininkų aktyviai įsitraukus į mirtinai pavojingą žydų gelbėjimo sąjūdį ir pan. Yra ženklų, kad palaipsniui bręsta naujoviška lietuvių–žydų santykių ir lietuviškosios holokausto dalies samprata, kuriai tam tikrą postūmį, be abejo, turės aptariamoji konferencija.

Pirmoji diskusijų tema — Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir žydai.

Iš konferencijos pranešimų aiškėja, jog antisemitizmas, pirmiausia religinis, Lietuvoje turi gilią šaknį ir atkeliavo čionai iš išorės — kartu su krikščionybe ir žydais (laiko atžvilgiu šie procesai iš esmės sutapo). Dr. Vladas Sirutavičius teigia, kad priešiškus žydams per istoriją kito, įgydamas įvairias formas ir būdamas nevienodai intensyvus. Paprastai išskiriamas liaudiškasis, elitinis, tradicinis (religinis) ir modernusis antisemitizmas. Vyganto Vareikio (kaip ir prof. dr. Sauliaus Sužiedėlio) požiūriu, apie modernųjį antisemitizmą Lietuvoje nėra pagrindo kalbėti iki pat Vinco Kudirkos publicistikos, t.y. XIX–XX a. sandūros, kadangi iki tol mūsų nebuvo tokios žydų kritikos, „kuri nebūtų sąlygota religinės krikščionių ir judėjų konflikto priešpriešos“ (p.80). O judėjų religijos kritika grindžiamą antisemitizmą tiksliausia vadinti antijudaizmu, kuris, neatskiriamai susilydęs su liaudies tradicijomis, papročiais, mitais, vaizdiniais, daugelį amžių tarpo Lietuvoje. Tradicinis liaudiškasis antisemitizmas nebuvo rasistinis, nepaisant to, pasak kai kurių tyrinėtojų, jam būdingi stereotipai ilgainiui virsdavę fobijomis. Arvydas Pacevičius rašo: „...ne be Bažnyčios pagalbos... jau viduramžiais buvo suformuotas neigiamas žydo — amžino krikščionių priešo — įvaizdis“ (p.44). Šio autoriaus tyrimai rodo, kad pagrindines antisemitines nuostatas Lietuvos Didžiosios kunigaikštijos visuomenė perėmė kartu su raštinių ir vienuolynų kultūra — skriptoriumuose gamintais rankraščiais ir spausdintomis knygomis.

Dokumente *Mes atsimeiname: Šoa apmąstymas* aptinkame trumpą

antisemitizmo evoliucijos krikščioniškose šalyse aprašymą. Antijudaistinius jausmus ir visuotinę žydų diskriminaciją iki pat XVIII a. pab. – XIX a. pradžios pirmiausia stimulavo religiniai skirtumai. Žydai, laikęsi savo religinių ir bendruomeninių papročių, kėlė įtarimą ir nepasitikėjimą, todėl bado, karo, epidemijų ir socialinės įtampos metais tapdavo atpirkimo ožiu, t.y. smurto auka. Tačiau kaip tik tai minima chronologinė riba tapo lūžio momentu – daugelyje valstybių žydai savo padėtimi susilygino su kitais piliečiais, kai kuriems pavyko visuomenėje užimti įtakingas vietas. Tačiau šią tautą tuojau pat užgriuvo kita bėda – jau XIX šimtetyje įsitvirtinęs, Apaštalo Sosto dokumento žodžiais tariant, “klaidingas ir perdėtas nacionalizmas”..., kurio esmė buvo labiau sociologinė ir politinė negu religinė”. Šis procesas pasikartojė ir Lietuvoje, tik su įprastu, tiesa, šiuokart ganėtinai nežymiu, civilizaciniu vėlavimu.

Vytautas Berenis, A.Pacevičius, Vl.Sirutavičius, V.Vareikis, iš dalies ir S.Sužiedėlis savo straipsniuose įvairiais aspektais ir remdamiesi įvairiais šaltiniais aptarė daugiaamžę Lietuvos Katalikų Bažnyčios įtaką, skleidžiantis ir įsitvirtinant tradiciniam antisemitizmui būdingoms nuostatoms ir stereotipams masių sąmonėje. Vienpusiškos išvados neperšamos. Iš vienos pusės, antižydiškas nuotaikas Lietuvos krikščioniškoje visuomenėje daugiausia formavo specialiai propaguojamas ir palaikomas žydų – krikščionių Dievo žudikų – įvaizdis, kurio, pasak A.Pacevičiaus, “...katalikų dvasininkija nemėgino “švelninti” ir propaguoti krikščioniškosios meilės žydo atžvilgiu principo” (p.57). Iliustracijai gerai tinka šio autoriaus straipsnyje pateiktas faktas – 1745 m. išleistoje kunigo J.B.Chmielovskio knygoje išvardytos pagrindinės žydų “nedorybės”. “Be svarbiausio žydų nusikaltimo – vaikų grobimo ir žudymo ritualiniais tikslais – vardijamos kitos jų ydos: niekiną ir naikina Šventąją Evangeliją, triskart per dieną prakeikia krikščionis, esą turį savo Dievo sankciją apgaule, išdavyste, vagyste krikščionių turtą pasisavinti, krikščionis laiką pagonimis, moką magijos, falsifikuoja pinigus ir gėrimus, šnipais parsiduoda svetimšaliams, esą nešvarūs ir platina ligas, sukelia epidemijas ir gaisrus, apkraustą bažnyčias ir cerkves, bendradarbiauja apvaigiant ponus ir t.t.” (p.46). Apskritai žydų siekis esąs sunaikinti krikščionis. “...pasakojimai, kuriuose vyrauja krikščionių kraujo ir keršto trokštančio žydo įvaizdis, per pamokslus sklido iš kartos į kartą, iš vienos socialinės grupės į kitą ir pasiekė mūsų laikus” (p.53).

Antra vertus, Lietuvos Katalikų Bažnyčios pozicija nebuvo radi-

kaliai antisemitinė. Antai ir vyskupui Motiejui Valančiui, pasiūliusio lietuviams valstiečiams septynių taisyklių bendravimo su žydais programą (nepasitikėti žydais; su jais nesibroliauti; nesiduoti apgaunamiems; nepasakoti slaptų dalykų; žydai niekada nelinki gero lietuviui; neklausyti žydų raginimų gerti arielką ir neklausyti kunigų; žydui katalikas tol bus geras, kol galės iš jo pelnyti naudos), V.Vareikio tvirtinimu, Kristaus mokymas apie meilę artimui buvo aukščiau už bet kokią kovą su žydais (p.82). Vl. Sirutavičiaus nuomone, šitokio pobūdžio, kaip minėtieji Valančiaus pamokymai – žydai pavojingi, bet iš jų galima šio to pasimokyti – iš esmės reflektavo liaudies antisemitizmą, gal tik kiek radikalesnį, pabrėžiantį ekonominį nepasitikėjimą žydais ir priešišumą jiems (p. 74). A.Pacevičius apibendrina, kad praktinėje veikloje Katalikų Bažnyčia šioje srityje pirmiausia vadovavosi „izoliavimo“, „atitolinimo“, „nesikišimo“ principais (p.58).

Katalikų Bažnyčios įtaka lietuvių–žydų santykiams virto pozityvesne, kai Lietuvoje XIX a. pabaigoje pradėjo plisti modernusis antisemitizmas, grindžiamas tautinės valstybės idėja ir rasizmu, kurį Bažnyčia visą laiką atmesdavo iš principo. Pavyzdžiui, 1939 m. popiežius Pijus XII, kuris, beje, dažnai kaltinamas nepakankamai aiškia opozicija nacistinei judofobijai ir holokaustui, savo enciklikoje pasisakė prieš teorijas, neigiančias žmonių rasės vienovę. Verta dėmesio ir jo pirmtako – Pijaus XI – mintis: „Antisemitizmas nepriimtinas. Dvasiškai visi esame semitai“. Ir Lietuvoje rasiniais argumentais grindžiamo antisemitizmo raidai Katalikų Bažnyčia tiesioginės įtakos neturėjo. Žinoma, tai visiškai nereiškia, jog Lietuvoje tuomet apskritai nebuvo tokios rūšies antisemitizmo, bet su katalikybe jis niekaip negali būti siejamas. V.Vareikis šiame kontekste mini 1922 m. „Trimite“ išspausdintą Jokūbo Blažiūno straipsnių ciklą, ironiškai pavadintą „Žydai – mūsų bičiuliai“, kuriame žydai apibūdinami kaip išsigimstanti tauta, degeneratų masė, apimta nebeišgydomos išsigimimo ligos. 1933 m. išleistoje Kauno universiteto teisės fakulteto docento Jono Aleksos knygoje idealizuojamas ūkininkas – apčiuopiamų gėrybių kūrėjas, priešpastatant jį klajūnui (žydui).

Kokiu laipsniu antisemitizmas, tradicinis ir modernusis, veikė žmonių nuomonę bei nuotaikas žydų atžvilgiu ir kiek šiuo požiūriu jis gali būti siejamas su holokaustu? S.Sužiedėlis tiesioginės įtakos neįžvelgia, nors čia pat priduria: „Tai mūsų kultūros istorijoje dar ne tyrinėti klausimai, išskyrus atsiminimuose minimas anekdotinio

pobūdžio apybraižas ir užuominas kai kuriuose moksliniuose darbuose" (p. 126). V.Vareikis šią problemą mato savaip: "Nors antijudėjiški įvaizdžiai ir antisemitinė propaganda turėjo įtakos žydijos destruktijai holokausto metais Lietuvoje, jos nereikėtų perdėti" (p.93).

Galbūt šia prasme reikšmingesnis buvo pirmapradis didelės Lietuvos žydų dalies abejingumas tautinės valstybės vertybinėms orientacijoms. Kaip teigia Vl.Sirutavičius, XIX–XX a. sandūroje žydai buvo labiau veikiami rusų kultūrinės įtakos ir dauguma stengėsi su ja asimiliuotis. Daugumai žydų Lietuva tebuvo Rusijos imperijos gubernija, o, kaip pastebi istorikai, "daugiatautėse imperijose žydai paprastai stengiasi identifikuotis arba su viena iš dominuojančių tautų, arba tiesiog su "imperiniu patriotizmu" (p.75–76). V.Sirutavičius pastebi, kad rusiška Lietuvos žydų asimiliacija ypač paspartėjo XX a. pradžioje.

Šiaip ar taip ne vienas konferencijos dalyvis pažymėjo, jog holokausto tragedijos išvakarėse tarp lietuvių ir žydų tvyrojo nepasitikėjimo ir abejingumo atmosfera. Jai nusakyti kun. V. Bagdanavičius panaudojo tokį įvaizdį: šie du dideli nepažįstamieji – lietuviai ir žydai – kurie gyveno šalia vienas kito, kurių daržai susisiekdavo vis tik yra tokie svetimi, kaip kažin ar gali būti svetimesnės viena kitai bendruomenės.

Antroji konferencijos diskusijų tema – Katalikų Bažnyčia, visuomenė ir holokaustas Lietuvoje.

Kartu su kita konferencijos medžiaga skelbiami ir prelato Juozo Prunskio bei vyskupo Vincento Brizgio anksčiau JAV skelbti straipsniai (J.Prunskio – 1979 m., V.Brizgio – 1977 m.). Šie autoriai, naiviai nutylėdami visus lietuviams nepalankius faktus, visą kaltę dėl žydų tautos žūties Lietuvoje suverčia atėjūnams – iš pradžių sovietams, o po to ir vokiečių naciams. Potekstėse galima įžvelgti ir pačių žydų kaltes dėl juos ištikusios tragedijos, nes daugelis jų aktyviai dalyvavo sovietizuojant Lietuvą 1940–1941 m., taigi natūraliai susilaukė spontaniško keršto, kuriam negalima pritarti, bet kurį galima suprasti.

J.Prunskus idiliškai vaizduoja žydų padėtį Lietuvoje nuo jų atsikėlimo į Lietuvą iki Antrojo pasaulinio karo pradžios. Akcentuojamos itin palankios sąlygos jidiš kultūros raidai, švietimui, religijai, sionizmui, taip pat kultūrinė autonomija Pirmosios respublikos metais. Panašiais pasteliniais tonais apibūdinami ir lietuvių – žydų santykiai, nors ir papriekaištaujama: "Žydai mielai bendravo su lietuviais, bet nerodė jokio noro asimiliuotis ar integruotis" (p.272). Žinoma, būtinai minima, kad Vilnius buvo vadinamas Lietuvos Jeruzale (nors nepaaiškinama, kuo

čia dėti lietuviai, kurių ikisovietiniame Vilniuje gyveno labai nedaug, o pats Vilnius Lietuvai atiteko jau tik vykstant Antrajam pasauliniam karui) ir kiti panašūs stereotipai. Santykiai tarp lietuvių ir žydų smarkiai pablogėjo pirmosios tarybinės okupacijos metais, kai neproporcingai daug žydų užėmė svarbiausias pareigas ekonominiame, teisiniame ir administraciniame aparate". Nepaliktas be dėmesio ir tas džiaugsmas, kuris užplūdo dalį Lietuvos žydų SSSR okupuojant Lietuvą – mat jie tikėjosi, kad taip bus apsaugoti nuo Vokietijos nacių pavojaus. V.Brizgys: "Kai kur viešai reiškiamas šis džiaugsmas užtruko per ilgai, kad po kelių dienų patys Lietuvos okupantai per Kauno radiją viešai paragino juos eiti iš gatvių prie darbo" (p.320). Nemažai dėmesio skiriama žydų iš NKVD aparato veiklai (J.Prunskus: "Studentas Leibovičius buvo NKVD agentas ir per tardymus mušė kunigą A.Zvinklį", p.277). Įsiveržę į Lietuvą naciai naikino žydus pagal išankstinį planą, tačiau stengėsi parodyti, kad tai vietiniai gyventojai suveda sąskaitas su žydais ir komunistais. J.Prunskus šioms nacių falsifikacijoms įrodyti pateikia nemažai faktų, netgi tokių, kad žydus šaudė vokiečiai, persirengę lietuviška uniforma ar priversdavo pačius žydus (žydų policininkus) žudyti savo tėvynainius (p.280). Apie lietuvių dalyvavimą genocide aiškiai nė karto nepasakyta, tačiau labai plačiai aprašoma daugelio lietuvių veikla, gelbstint žydus, minimi faktai, kad lietuviai atsisakę žudyti žydus ir kad apkritai vokiečių naciai šia prasme labai nusivylę lietuviais (p.280).

O kaip šioje tragiškoje situacijoje elgėsi Bažnyčia? J.Prunskus: "Bažnyčios vadovai skatino žmones padėti žydams" p.279). V.Brizgys: Bažnyčia aktyviai protestavusi prieš žydų žudynes – "vyskupai viename laiške, paskelbtame per kunigus, priminė lietuviams neliėti nekalto kraujo, neliėti nekaltų žmonių palikimo, nėsikėsinti į suimtų žmonių turtą" (p.323). Panašaus pobūdžio faktų pateikta ir daugiau. Apskritai V.Brizgio straipsnyje Bažnyčios pozicija holokausto atžvilgiu pavaizduota kaip aktyviai priešiška.

Su J.Prunskio ir V.Brizgio holokausto Lietuvoje versija ryškiai kontrastuoja Algirdo Jakubčionio ir Valentino Brandišausko tyrinėjimai bei išvados. V.Brandišauskas atkreipia dėmesį, kad mūsų mokslinėje literatūroje neišvardytos visos holokausto priežastys, todėl nesugebama įtikinamai paaiškinti, kodėl Lietuvoje žuvusių žydų procentas buvo didžiausias Europoje? Ir "...jei visko nepaaiškinsime nacių genocidine politika, kai kurių lietuvių troškimu užvaldyti svetimą turtą, socialinio revanšo siekimu, baime pasipriešinti okupacinės valdžios įsakams,

nebaudžiamumu pirmosiomis karo dienomis ar net savaitėmis, skirtin-
gais tam tikros dalies lietuvių ir žydų bendruomenių geopolitiniais in-
teresaais, efektyvia nacių propaganda bei tiesiogine nacių kontrole ir ki-
tais pakankamai racionaliais argumentais, – ar neatsidursime iracionali-
lių motyvų nelaisvėje: kolektyvinės psichozės karo pradžioje, šoku po
1941 m. birželio trėmimų į Sibirą, praktiškai visų didžiųjų kaimynų
nuskriaustos ir pažemintos tautos savotišku savigarbos jausmo atkūrimu,
suradus tinkamą atpirkimo ožį (o tinkamas jis pasirodė įvairiais aspek-
tais: ideologiniu, religiniu, kultūriniu)...”(p.137–138). V.Brandišausko
požiūriu, kad nors per karą buvo nužudyta apie 94 proc. Lietuvos žydų,
visapusiško, nefragmentiško šio įvykio vaizdo neturime – tai sąlygoja
konceptualumo ir lyginamosios analizės stoka, taip pat dalies visuomenės
išankstinės nuostatos ir nenoras suvokti šios skaudžios, iš esmės mora-
linės problemos, taip pat regioninių tyrimų stoka.

V.Brandišausko ir A.Jakubčionio straipsniuose gana negailestin-
gai apnuoginamas ir nelabai gražus Lietuvos Katalikų Bažnyčios vaid-
muo masinių žydų žudynių epochoje. A.Jakubčionis, išanalizavęs žydų
autorių požiūrį į šį klausimą, daro išvadą, kad dauguma jų laikosi
nuomonės, jog holokausto vyksmo metu Katalikų Bažnyčia užėmė
priešišką poziciją žydų atžvilgiu. Katalikų Bažnyčia palankiai sutikusi
vokiečių armiją, kuri nešė pražūtį žydams, neužkirto kelio žydų
žudynėms, pagerbė Birželio sukilėlius, nepadėjo žydams, kai jie buvo
varomi į getus, o dalies žydų autorių požiūriu, Bažnyčios pozicija netgi
inspiravusi žydų naikinimą Lietuvoje. Ypač dviprasmiškas buvo požiūris
į nužudytųjų žydų turto pasisavinimą ir galimą restituciją.
V.Brandišausko pateikti faktai liudija, kad karo laikotarpio Lietuvos
katalikų dvasininkų konferencijose buvo ne tiek smerkiamas aukų turto
išgrobstymas, kiek per dideli šio proceso mastai ir nevykusi tokio elge-
sio motyvacija (p.151).

Trečiasis konferencijos diskusijų lygmuo – kai kurie istoriniai lie-
tuvių–žydų santykių ir Lietuvos žydų katastrofos aspektai: Lietuvos
kunigų ir inteligentų žydų gelbėtojų veikla, vokiečių politika Bažnyčios
atžvilgiu karo metais ar net tokie klausimai, kaip Vilniaus Gaono mir-
ties 200–ųjų metinių minėjimas lietuvių ir žydų santykių kontekste.

Pirmasis nepriklausomybės dešimtmetis parodė, kad naivu tikėtis,
jog per laiką savaime pasitvirtins nutylėjimų taktikos teisingumas. Šia
proga verta priminti Apaštalų Sosto dokumento žodžius: “Mes atsime-
name: Šoa apmąstyme” pabrėžiama, kad prisiminti viską, ko būta

krikščionių ir žydų santykiuose, reikalauja ne vien bendra praeitis, bet ir bendra ateitis, nes "be atminties nėra ateities". Pati istorija yra *memoria futuri*".

RIMGAUDAS GELEŽEVIČIUS

LYDERIAI IR ATSAKOMYBĖ

„Tai originali knyga, kurią turėtų perskaityti kiekvienas vadovas ir ne tik vadovas, bet kiekvienas aktyvus žmogus, siekiantis tapti tikru lyderiu. Dabar, kai reikia mažiau administratorių, o daugiau lyderių, vedančių prie permainų, ši knyga – vertinga parama dirbantiems atsakingą darbą specialistams, verslininkams." Tokiais žodžiais apie Warreno Benniso ir Burto Nanuso knygą *Lyderiai** rašė visame pasaulyje žinomas britų laikraštis *Financial Times*. Pirmą kartą šis kūrinys apie bendravimo bei valdymo meną anglų kalba pasirodė prieš penkio-liką metų ir sulaukęs didelio pasisekimo tarp skaitytojų bei palankaus kritikų vertinimo, 1997 metais buvo pataisytas, papildytas ir išleistas antrą kartą. Jau po metų ši knyga buvo išversta į lietuvių kalbą bei pristatyta Lietuvos skaitytojams. Anot pačių autorių, šis leidinys yra skiriamas daugiau verslo srities žmonėms, tačiau jis turėtų duoti naudos ir būsimiems politikams, siekiantiems tapti efektyviais lyderiais. Kad politikoje vadovavimas yra svarbus, pripažįsta ir patys knygos *Lyderiai* autoriai, teigdami, jog pažvelgus į istoriją politikos sferoje buvo gerų vadovų, kurių lyderystė buvo akivaizdi. Tarp tokių lyderių W. Bennisas ir B. Nanusas paminėjo Gandhi, Charlesą De Gaulle'į, Mao Tse-tungą, Leniną, Winstoną Churchillį ir dar keletą kitų istorinių asmenybių. Nors galbūt kai kurias knygos vietas galima būtų ir praleisti, tačiau įvairūs autorių pateikiami pavyzdžiai tik pagyvina *Lyderius*. Perskaite knygą, galėsite lengviau atskirti lyderį nuo nelyderio, efektyvų

* Bennis W. Nanus B. *Lyderiai: Atsakomybės strategija*. – Vilnius.: Algarvė, 1998.